

Els diners barcelonins de Pere Terç

JOAN VILARET

Després de les gran gestes del segle XIII, protagonitzades pels monarques Jaume I i Pere el Gran, la nostra història entra en un període de maduresa, de consolidació, de refermança de l'esperit català. Així com el segle XIII és l'època de l'expansió, el segle XIV es transforma en el temps de la plenitud nacional. Iniciat per Jaume II i per Alfons III el Benigne, cobra el seu caràcter de continuïtat i d'enfortiment en el llarguíssim regnat de Pere III el Cerimoniós. Belles fites d'aquest període resten encara escampades per Catalunya: les torres d'entrada del monestir de Poblet, el Castellet de Perpinyà, els rectes carrers de Torroella de Montgrí i a Barcelona, les Dressanes i el saló del Tinell, pletòric de majestat i elegància. Els petits monuments numismàtics no han pas de quedar arraconats en la caracterització i testimoni d'aquell regnat de sòlida estructura. Florins, croats, diners i òbols, molt menys nafrats per les injúries dels anys que les imponents construccions arquitectòniques, també ens parlen amb veracitat i ens documenten eficaçment. Totes aquestes monedes són de grandíssim interès. Florins i croats del Cerimoniós han estat objecte de recents estudis i catalogacions que han desbrossat el camí de la nostra numismàtica medieval. Els diners i òbols, tinguts per parents pobres dels croats i florins, no han rebut el mateix tracte. Gairebé tots els autors s'hi han aturat molt poc o hi han passat de llarg. Es evident que constitueixen una part essencial de la numismàtica de Pere III i que a partir dels importants dipòsits conservats a nombroses col·leccions i de la documentació existent als arxius, han d'ésser estudiats amb detenció.

Així reflexionant, he decidit d'emprendre un assaig de catalogació dels diners barcelonins de Pere III. Deixo per un altre article, que confio publicar aviat, la descripció de la importantíssima sèrie d'òbols del mateix rei, que a vegades es corresponen als diners i croats i en altres casos adopten formes ben particulars i diferenciades.

Els diners barcelonins de Pere III no ofereixen cap novetat substancial. No són pas el resultat d'una reforma ni tan solament d'un canvi apreciable d'orientació. Segueixen les línies genèriques dels diners de Jaume II i d'Alfons III. Continua a l'anvers el bust reial, coronat i encarat vers l'esquerra, separat, per mitjà d'una orla de punts, de la llegenda. Aquesta és sempre

PETRUS REX. La primera paraula, respectant el remot costum, va precedida d'una creu.

El revers accepta també la mateixa configuració dels diners dels regnats anteriors. Persisteix el tipus immobilitzat de la creu de braços llargs, les boles i anelles, pròpies dels diners i croats barcelonins i la llegenda, amb el nom de la ciutat tenaçment escrit, sense temptació de mudança: BA-QI-NO-NA.

Però si els reversos dels diners no ens ofereixen altres elements d'interès que la típica continuïtat, a l'anvers s'hi poden trobar uns trets molt diversificats que aconsellen una observació conscient. Dintre de l'estricta rigidesa de les normes, hom descobreix una gran varietat d'estils i de concepcions, producte de la intervenció de moltes persones i del pas dels anys. El Cerimoniós, tal com consta documentalment, va fer diverses emissions de diners.

El bust, no sempre de la mateixa grandària, mostra variants de tota mena. La corona, algun cop molt ostensible, es redueix i fins i tot s'esclafa. El mateix podem afirmar dels tres florons que l'ornamenten. Llisa, amb rulls o formant serrell, la cabellera i el coll, allargat, de proporcions normals o gairebé inexistent. Però les principals diferències incideixen en el vestit, el qual presenta molt diverses combinacions de punts i de llengüetes, mànigues més o menys visibles i espatlles de traçat quasi mai coincident.

De la llegenda, el text de la qual ja hem referit que roman invarià, convé que ens fixem en la forma de les lletres, la puntuació i el dibuix de la creu inicial.

Al catàleg dels diners, hi haurà petits comentaris sobre l'estructura d'algunes lletres. Avancem que les lletres més atractives per la modificació que sofreixen són la U i la S. La primera adopta la forma arrodonida o la llatina cairuda. La segona revesteix tres menes de contorn des de l'habitual al capgirat (Z) passant pel molt peculiar ovalat o esfèric.

Són escassos els exemplars que donen cabuda a la puntuació intermèdia. Pertocant a la creueta preliminar, en trobem de ben senzilles, de forma grega i també de patents, amb dibuix de vol variable.

Finalment hem de remarcar l'existència d'un diner amb llegenda retrògrada, curiosa disposició de les lletres que amb major o menor constància adopten a través dels segles algunes monedes catalanes.

Per tal d'evitar repeticions, designarem amb les lletres A i B els quarterjats del revers. Quan la síl·laba inicial es combina amb anell, el quarterjat serà A i B en el cas que es correspongui amb les tres boles.

De cada exemplar en consignem el pes. El pes mitjà és de 1'06 grams. Els diàmetres donen una mitjana de 16'9 mm.

En intentar una ordenació sistemàtica dels diners, hauria de posar primer en clar el que considero tipus i el que és només una variant. El tema no resulta pas fàcil i pot ésser objecte de diversos criteris i enfocaments. Després de minuciosos examens, em decanto a reduir els diners del Cerimoniós a tres categories essencials, que anomenaré grups:

- 1) Bust arcaïtzant; lletra U de forma rodona.
- 2) Bust amb vestimenta amb principi de mànigues; diverses S.
- 3) Bust amb serrell; llengüetes com a únic adorn del vestit; lletra S convertida amb Z.

Dintre d'aquests tres grups, s'han d'assenyalar importants modificacions. Una revisió detallista m'ha portat a establir-ne dinou, a les que no sé si amb massa propietat, però acomodant el meu treball a valuosos antecedents,

denominaré tipus. Cada un s'arreglarà dintre dels tres apartats que acabo de proposar. Les petites diferències, únicament han estat recollides, amb categoria de variants, quan les he considerades dignes d'esment i publicació. Només surt fotografiada una tercera part del material que tenia a la meua disposició. Molts d'aquests diners, acumulats després d'uns quants anys de recerca intensiva, poden reputar-se simples variants d'encuny i per tal motiu he estimat innecessària la seva presentació. Un material menys profús i repetit, serà en bé de la claretat. D'altra banda, estic convençut de no haver exhaurit el tema. Quan Badia va recopilar els croats de Barcelona semblava que no sortirien més variants d'aquestes monedes. El mateix enyorat autor s'encarregà de desmentir-ho: a cada ACTA apareguda després del ben farcit Catàleg, hi va afegir molts croats, i no de migrada transcendència, no publicats encara. Amb molt major motiu em passarà a mi amb els diners, advertint que he limitat l'estudi, com ja he dit, a una part dels que tinc més a la vora.

El diners de Pere III del grup I de bust diguem-ne arcaïtzant, varen ésser atribuïts per Salat i també per Vidal-Quadras a Pere el Gran, besavi del Cerimoniós. En obres de caràcter divulgador aparegudes recentment hem vist repetida aquella assignació, que Botet combatia amb l'argument, tanmateix de molt de pes, de la manca de documents sobre l'emissió de diners en el regnat de Pere el Gran.

Al motiu documental de Botet i Sisó, jo hi afegiria el nom de la ciutat de Barcelona, idèntic en tots els diners de Pere III, les llengüetes punxegudes que adornen la vestimenta del bust, impensables dintre de la rigidesa de la figura de Pere II que contemplem en els seus croats i mitjos croats i finalment el color que prenen els repetits diners, color més acostat al plom o a l'estany, tan divers de la tonalitat dels de Jaume I o de Jaume II, lògica conseqüència d'una rebaixa important, però no justificada, de la llei del billó. Si una observació superficial pot portar a la solució còmoda de recular llur emissió a les darreries del segle XIII, recolzant-se únicament en les línies suposadament romàniques del dibuix del bust i en determinades lletres de forma arrodonida, jo m'estimo més pensar que aquests detalls són el resultat del gust personal del gravador, influenciat no de massa lluny pel criteri reial, cosa no gens improbable tractant-se d'un monarca com el Cerimoniós que es complaïa a intervenir les coses menudes i d'aparença intrascendent, amb l'esperança que afavorissin, ni que fos a tall d'engrunes, els objectius perseguits per la seva torcedissa i indesxifrable política.

He cregut útil de pronunciar-me sobre el grau de raresa de cada peça inventariada. No voldria desanimar cap col·leccionista: els diners d'aquest regnat són corrents. El que sí costa és trobar-los en un estat d'encunyació, més que de conservació, que valgui la pena. El batiment es va fer d'una manera bastant imperfecta. No és infreqüent que en molts exemplars hi faltin algunes lletres de la llegenda, que al moment de l'encunyació quedaren sense marcar o bé que en el bust del rei no s'hi apreciïn alguns elements d'importància. En resum, més que en el grau de conservació, que, en general, com en els croats, sol ésser bastant acceptable, en el que cal fixar-se és en la netedat de l'empremta, que només assoleix una qualitat cobejable en un nombre reduït de peces. També he de dir que no he tingut ocasió de detectar falsificacions, tot i admentent que se'n poden presentar, com petites mentides numismàtiques destinades a donar relleu i vàlua superior a la veritat de les monedes autèntiques.

Com a diners de gran raresa només he de destacar el que ostenta la

llegenda retrògrada, posseït tanmateix per Vidal-Quadras, i els descrits amb els n.º 1 i 30, el primer per tenir el bust de factura insòlita que inclina a pensar que no va complaure al gravador, restant com una mena d'assaig i el segon, molt més reeixit de línies, però que algun motiu desconegut n'impedí la tirada en quantitats importants.

Abans de posar punt final a les presents ratlles i donar entrada al catàleg que ve a continuació, faig constar la meva renúncia a establir una cronologia dels diners de Pere III. No he arribat a cap conclusió definitiva ni tan sols versemblant. Els diners del primer grup, que pel caràcter del bust s'haurien de situar entre els més antics no veig que puguin desplaçar del seu lloc cronològic als del tercer grup, els quals, si ens fixem en llur estil, s'han de considerar continuació immediata del regnat anterior. Celebraria que una troballa escaient o documentació vàlida projectessin llum sobre aqueixa qüestió que deixo, a contracor, sense resoldre.

CATALEG

GRUP A

Comprèn els diners amb bust de caràcter arcaïtzant; la lletra U és de dibuix rodó, en la majoria dels casos.

TIPUS I. — Bust allargat; cabell onejant; tres punts en el vestit irregularment plaçats. La lletra U és una A invertida; la creu inicial, grega.

N.º 1 + PETRVS REX
 Quarterejat B
 Pes: 0,93 gr. Raresa: RRR

TIPUS II. — L'absència de curvatura de les tres punxes acabades en puntets que adornen la corona, fa que aquesta sembli un trident; al vestit, tres o quatre punts i un principi de llengüetes. Creu patent, lleugerament concavada.

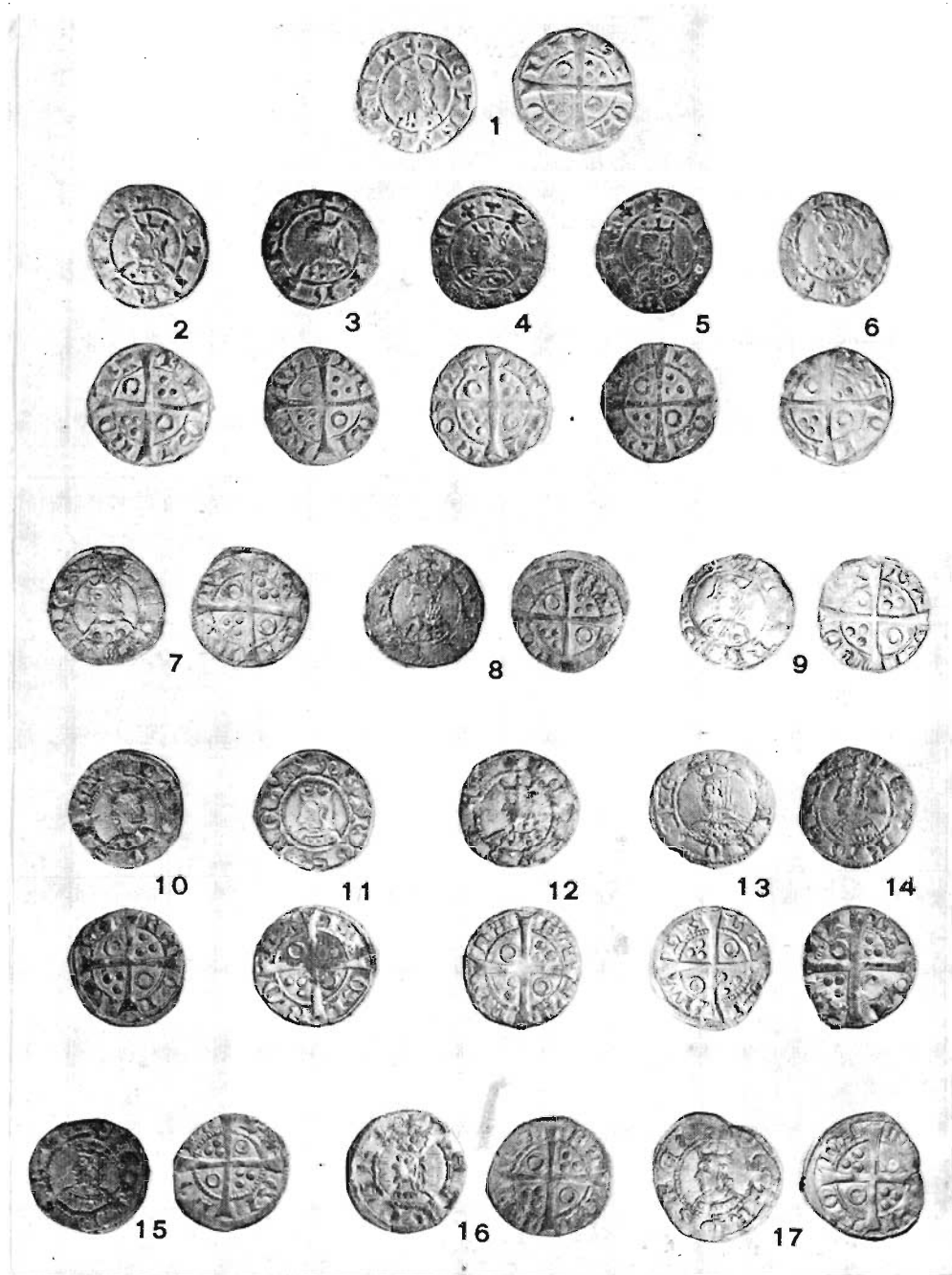
N.º 2 + PETRUS REX
 Al vestit, tres punts
 Quarterejat B
 Pes: 1,01 gr. Raresa: C

N.º 3 + PETRUS REX
 Quatre punts; creu grega
 Quarterejat B
 Pes: 1,05 gr. Raresa: C

N.º 4 + PETRUS REX
 Quatre punts; la punxa central de la corona, lleugerament obliqua vers l'esquerra
 Quarterejat B
 Pes: 1,04 gr. Raresa: C

N.º 5 + PETRUS REX
 Quatre punts; cap petit; punxes de la corona curtes.
 Quarterejat B
 Pes: 1,24 gr. Raresa: C

N.º 6 + PETRVS REX
 Quatre punts, plaçats desordenadament; la U, com en el N.º 1, és una A invertida
 Quarterejat B
 Pes: 0,85 gr. Raresa: R

Tipus I: 1; Tipus II: 2, 3, 4, 5 i 6; Tipus III: 7, 8 i 9; Tipus IV: 10; Tipus V: 11;
Tipus VI: 12; Tipus VII: 13 i 14; Tipus VIII: 15, 16 i 17.

TIPUS III. — A diferència del Tipus II, les punxes de la corona tenen la base arrodonida. Les llengüetes del vestit, irregularment disposades, són més aparents. Els punts s'envigoreixen o esdevenen anells. Esporàdicament hi ha punts a la llegenda. La creu, com al tipus anterior.

N.º 7 + PETRUS: REX
Tres grans punts
Quarterejat B
Pes: 1,06 gr. Raresa: E

N.º 8 + PETRUS: REX
Tres anells substitueixen els punts del vestit
Quarterejat B
Pes: 1,1 gr. Raresa: R

N.º 9 + PETRU:S:REX
Al centre del vestit, semblen prendre forma les mànigues
Quarterejat B
Pes 1,1 gr. Raresa: R

TIPUS IV. — Bust molt expressiu amb coll ben visible; corona esclafada; al vestit, tres punts. Creu grega.

N.º 10 + PETRUS REX
Quarterejat B
Pes: 1,06 gr. Raresa: R

TIPUS V. — Bust sense coll; llengüetes prominents; corona amb punxes tortes. Dos anellets separen les paraules. La creu inicial és bifurcada.

N.º 11 + PETRUS:REX
Quarterejat B
Pes: 1,15 gr. Raresa: R

TIPUS VI. — Bust de traç barroer; cinc punts i cinc llengüetes. Creu grega.

N.º 12 + PETRUS REX
Quarterejat B
Pes: 1 gr. Raresa: R

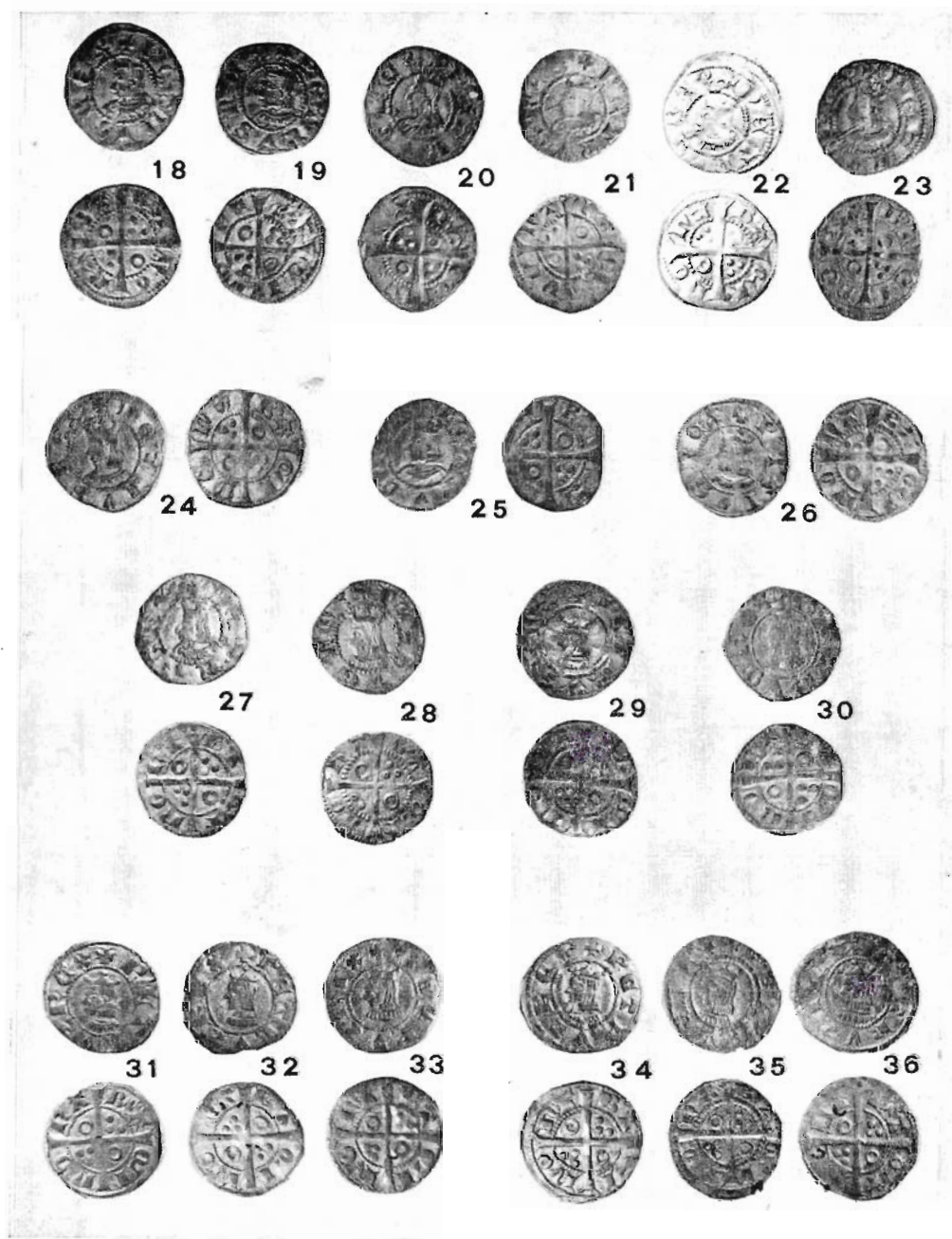
TIPUS VII. — Cap petit. Tot el bust, esllanguit; quatre punts; creu grega.

N.º 13 + PETRUS REX
Quarterejat B
Pes: 1,1 gr. Raresa: R

N.º 14 + PETRUS REX
Difereix del número anterior per les majors proporcions del cap i també per les espatlles, que no són tan esteses
Quarterejat B
Pes: 1,02 gr. Raresa: R

TIPUS VIII. — Els punts de la corona són molt ostensibles. Els únics adornaments del vestit són sis o set llengüetes. Creu patent concavada.

N.º 15 + PETRUS REX
Set llengüetes
Quarterejat A
Pes: 1,02 gr. Raresa: E

Tipus IX: 18, 19, 20, 21, 22 i 23; Tipus X: 24, 25 i 26; Tipus XI: 27; Tipus XII: 28; Tipus XIII: 29; Tipus XIV, 30; Tipus XV: 31, 32 i 33; Tipus XVI: 34, 35 i 36.

N.º 16 + PETRUS REX
Coll destacat; 6 llengüetes
Quarterejat B
Pes: 1 gr. Raresa: E

N.º 17 + PETRUS REX
Sense coll
Quarterejat B
Pes: 1,17 gr. Raresa: E

GRUP B

Es caracteritza per les mànigues que es perfilen a la vestimenta. La inscripció, té la lletra V, cairuda i la lletra S, apareix sota diverses concepcions.

TIPUS IX — Vestit amb clara separació de mànigues; punts molt petits; bust sense coll i amb corona esclafada. La lletra E es clou amb una mitja lluna. Creu inicial de braços patents.

N.º 18 + PETRVS REX
Quarterejat B
Pes: 1,12 gr. Raresa: C

N.º 19 + PETRVS REX
Petites variants de bust
Quarterejat B
Pes: 1,1 gr. Raresa: C

N.º 20 + PETRVS REX
Tres puntets al compartiment central del vestit
Quarterejat A
Pes: 1,19 gr. Raresa: E

N.º 21 + PETRVS REX
Absència de coll
Quarterejat A
Pes: 1,02 gr. Raresa: E

N.º 22 + PETRVS REX
Bust aixafat, sense coll
Quarterejat B
Pes: 0,96 gr. Raresa: E

N.º 23 + PETRVS REX
Sense punts als compartiments del vestit
Quarterejat A
Pes: 0,98 gr. Raresa: E

TIPUS X. — La corona, com en el tipus anterior, poc manifesta; coll ben perfilat; al vestit, llengüetes, sense punts; una mica de serrell. La llegenda comença amb creu patada.

N.º 24 + PETRVS REX
Quarterejat A
Pes: 1,12 gr. Raresa: C

N.º 25 + PETRVS REX
La lletra S es presenta en forma arrodonida, cosa que es repeteix, com veurem, en tipus posteriors.
Quarterejat A
Pes: 1,15 gr. Raresa: C

- N.º 26 + PETRVS REX
 Les lletres E i X finals, curiosament entrelaçades
 Quarterejat A
 Pes: 1 gr. Raresa: C

TIPUS XI. — Com en tipus anteriors, la corona, molt aixafada. Particular inici de coll per sota l'espatlla; llengüetes sense punts. La S, arrodonida com al n.º 25.

- N.º 27 + PETRVS REX
 Quarterejat B
 Pes 0,93 gr. Raresa: E

TIPUS XII. — Corona més destacada; llengüetes del vestit gairebé invisibles; lletra S com al n.º 25

- N.º 28 + PETRVS REX
 Quarterejat B
 Pes: 0,93 gr. Raresa: C

TIPUS XIII. — Bust petit amb corona que ostenta unes punxes rematades amb grans punts; llengüetes poc destacades; lletra S, de forma corrent; creu patent, ben concavada.

- N.º 29 + PETRVS REX
 Quarterejat B
 Pes: 0,98 gr. Raresa: R

TIPUS XIV. — Bust de dibuix molt acurat; la punta central de la corona és trifoliada i bifurcades les laterals; vestimenta amb llengüetes d'acabament rodó. S, com en els tipus XI i XIII, en forma d'anell tirant a quadrat; creu patent molt arquejada.

- N.º 30 + PETRVS REX
 Quarterejat A
 Pes 1,19 gr. Raresa: RR

GRUP C

Els cabells solen formar serrell, el vestit té sempre llengüetes i finalment, com a millor característica del grup, la lletra S es capgira, esdevenint una Z.

TIPUS XV. — Bust petit amb cabells rectes; vestit amb llengüetes, com les dents d'una serra; creu inicial de forma grega.

- N.º 31 + PETRVZ REX
 Quarterejat B
 Pes: 1,06 gr. Raresa: E

- N.º 32 + PETRVZ REX
 El cap, més petit que al n.º anterior i les llengüetes del vestit, amb prou feines marcades
 Quarterejat A
 Pes: 1,1 gr. Raresa: C

- N.º 33 + PETRVZ REX
Llengüetes abundants
Pes: 0,9 gr. Raresa: C

TIPUS XVI. — Gairebé com el tipus anterior, però amb el serrell molt marcat i les llengüetes del vestit més descuidades. La creu inicial és de forma grega amb acabaments lleugerament arquejats.

- N.º 34 + PETRVZ REX
Quarterejat B
Pes: 1,06 gr. Raresa: C

- N.º 35 + PETRVZ REX
El cap i la corona són de majors proporcions
Quarterejat B
Pes: 1,19 gr. Raresa: C

- N.º 36 + PETRVZ REX
A la corona, els punts, separats. Unes ratlletes en lloc de llengüetes
Quarterejat B
Pes: 1,17 gr. Raresa: C

TIPUS XVII. — La principal característica d'aquest tipus són les tres úniques llengüetes d'angle molt obert que adornen el vestit. La testa es presenta amb menys serrell. Creu inicial, com al tipus anterior.

- N.º 37 + PETRVZ REX
Quarterejat B
Pes: 1,18 gr. Raresa: E

- N.º 38 + PETRVZ REX
El cap, de grandària major, quasi quadrat
Quarterejat A
Pes: 1,23 gr. Raresa: E

TIPUS XVIII. — El cabell, llis, sense serrell; l'ull, ben rodó. Tres anells constitueixen la base de la corona, la qual ostenta els dos florons laterals bifurcats i el central trifoliat. Al vestit, dos o tres punts ocupen el camp de les llengüetes. Cal remarcar la lletra Z, que sembla més una S invertida.

Tipus XVII: 37 i 38; Tipus XVIII: 39 i 40; Tipus XIX: 41.

N.º 39 + PETRVZ REX
Al vestit, tres punts
Quarterejat B
Pes: 0,91 gr. Raresa: R

N.º 40 + PETRVZ REX
Al vestit, dos punts
Quarterejat B
Pes: 1 gr. Raresa: R

TIPUS XIX. — Igual al tipus XVII, però la llegenda és retrògrada.

N.º 41 + XER SVRTEP
Quarterejat B
Pes: 1,16 gr. Raresa: RRR